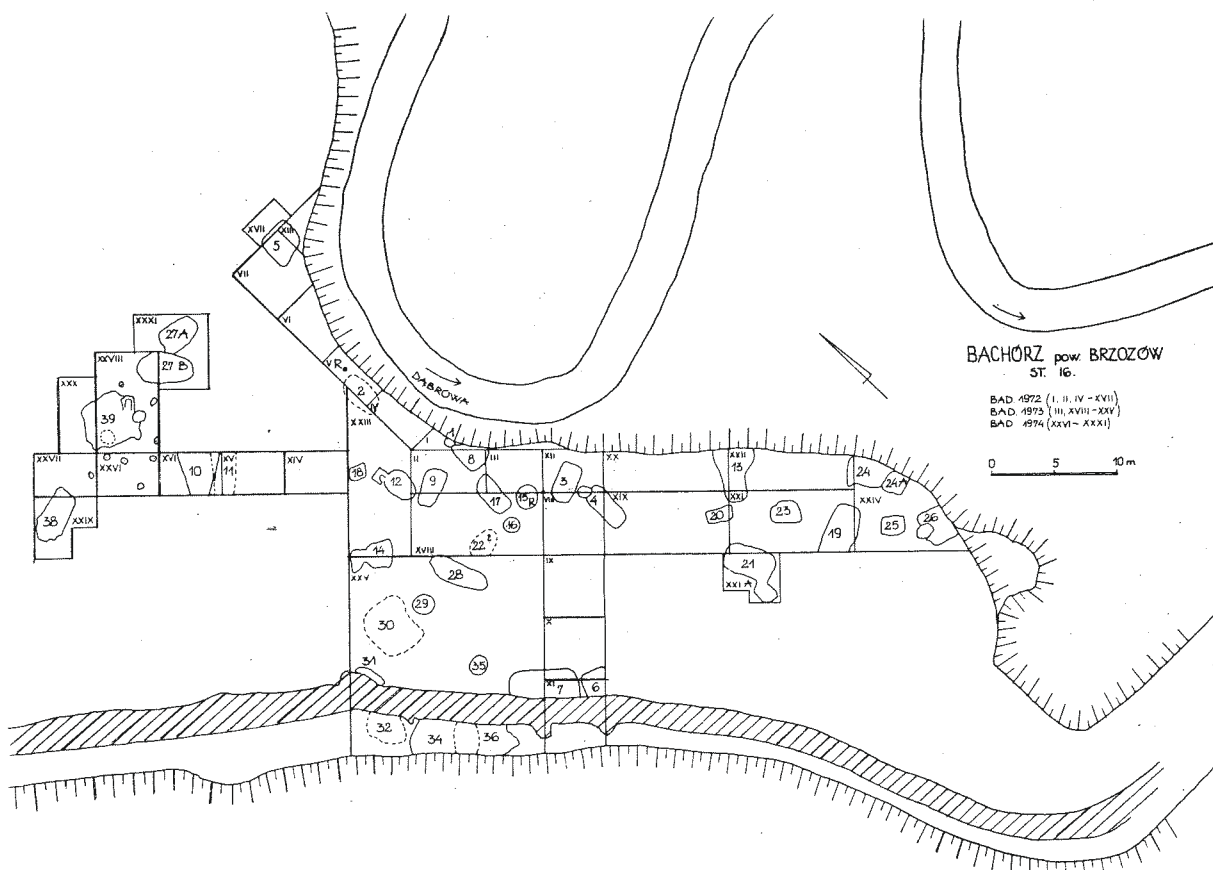

Badania archeologiczne na stanowisku 16 w Bachórze, gm. Dynów, woj. Przemyśl

W latach 1973—1974 kontynuowano prace wykopaliskowe na rozległej osadzie wielokulturowej w Bachórze pow. Brzozów, st. 16¹. Korzystano ze środków finansowych Muzeum Okręgowego w Rzeszowie. Kierownictwo badań sprawował mgr M. Parczewski, a uczestniczyli w nich studenci archeologii UJ: Barbara Bugajska, Barbada Gołąb, Lucyna Nogiec i Adam Szybowicz, student AGH Zygmunt Parczewski oraz Ewa Sosnowska i Jan Gołąb.

nie rozkopywania czterech obiektów częściowo zbadanych w roku 1972 (ob. ob. 4, 7, 9, 12).

Rezultaty badań w latach 1973—1974 potwierdziły i wzbogaciły wstępne rozpoznanie przynależności kulturowej stanowiska, dokonane na podstawie materiałów uzyskanych w 1972 r. Natrafiono na dalsze materiały związane z młodszą epoką kamienia i wczesnym okresem epoki brązu, zabytki grupy tarnobrzeskiej, niewielką ilość celtyckiej ceramiki

Ryc. 1. Bachórz, stan. 16. Rozmieszczenie obiektów archeologicznych.

Wykopami objęto powierzchnię ok. 765 m². W nawiązaniu do sondażu z 1972 r. przecięto cypel wykopami o szerokości 15,5 m (odc. III, XVIII, XXIII, XXV), odsłonięto partie położone wzdłuż krawędzi NE cypla (odc. XIX—XXII, XXIV) oraz sięgnięto w głąb nasady cypla (odc. XXVI—XXXI).

Wynikiem wykopalisk jest eksploracja dwudziestu pięciu obiektów archeologicznych (ob. ob. 13—32, 34—36, 38, 39) oraz zakończe-

grafitowej, materiały z wczesnego okresu wpływów rzymskich oraz liczne zespoły datowane na okres wczesnego średniowiecza.

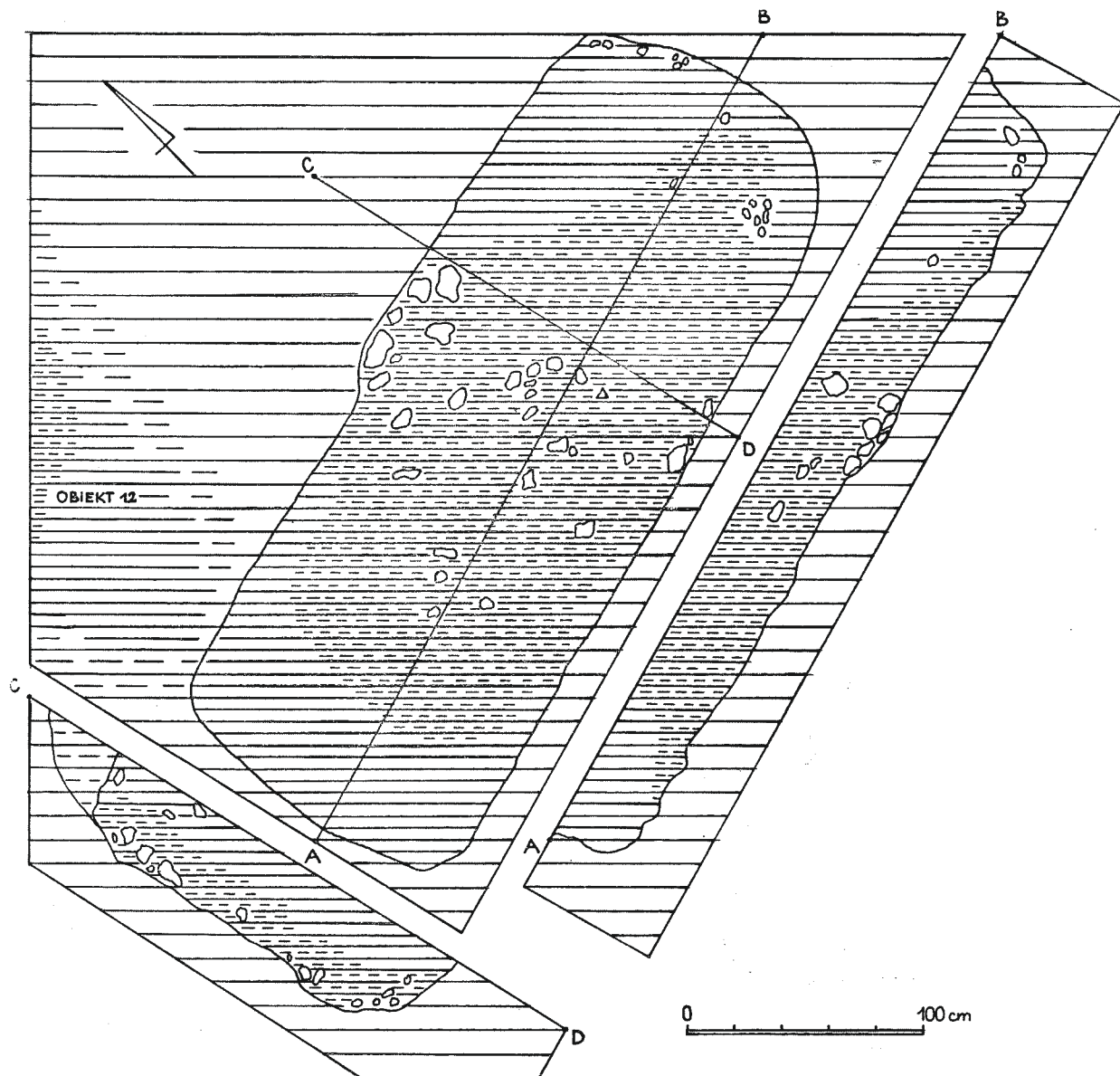
Parę przedmiotów krzemieniowych (m. in. grocik trzoneczkowaty) pochodzi ze schyłkowego paleolitu.

Z okresem neolitu i początkami epoki brązu należy łączyć wyroby krzemienne i kamienne, występujące przeważnie w podglebiu bez określonej sytuacji stratygraficznej. Jedy-

Ryc. 2. Bachórz, stan. 16. Widok na wykopy XIX—XXII (na pierwszym planie) oraz XVIII, XXIII w głębi). Fot. autor.

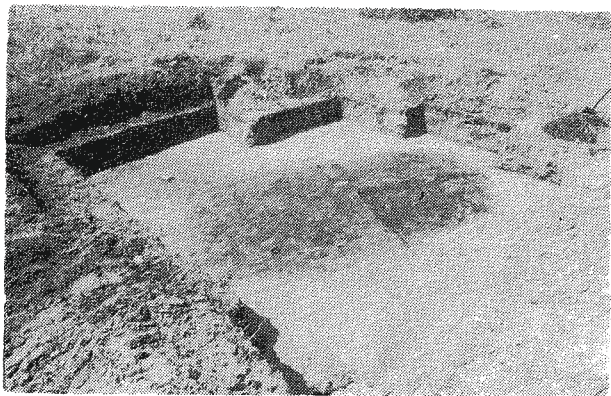
nie obiekt 23, uchwycony dopiero na głębokości 45 cm jako nieregularne, słabo wyróżniające się jasnoszare zaciemnienie, datowany jest na okres młodszej epoki kamienia. W wypełnisku znaleziono jedynie odłupkę krzemieny. Z materiałów kamiennych na uwagę zasługują stosunkowo liczne odłupki, a także dwie siekiery (łącznie ze znalezionymi w 1972 r. — cztery) wykonane prawdopodobnie z miejscowego surowca: margla krzemionkowego „dynowskiego”². Dość silnie zróżnicowany pozostaje skład gatunkowy surowców kamiennych i krzemienych: obok wspomnianego już margla stwierdzono krzemień nadniestrzański, jurajski podkrakowski, świeciechowski, czekoladowy oraz importowany z Karpát obsydian i radiolaryt. Wykorzystano również miejscowy (?) silnie skrzemionkowany

Ryc. 3. Bachórz, stan. 16. Rzut poziomy (głęb. 50 cm) i profil (od głęb. 35 cm) obiektu 9.

piaskowiec. Ciekawym okazem jest wczesno-brązowy (kultura ceramiki sznurowej) grot oszczepu, wykonany na płytkowatej konkrecji krzemienia czekoladowego. Znalaziono też inną płytkowatą konkrecję tegoż surowca ze śladami wstępnej obróbki.

Zabytki grupy tarnobrzeskiej (tzn. ułamki ceramiki i być może luźno znalezione trzonek szpili brązowej) również odkrywano na całej powierzchni objętej wykopami, lecz wyeksplorowano tylko jeden obiekt (ob. 18). Była to jama o kształcie nieregularnego owalu (140×160 cm) z niezbyt wyraźnymi krawędziami, której szaro-brunatne wypełnisko sięgało do głęb. ok. 90 cm. W obiekcie 18 znalaziono ceramikę, węgle drzewne i polepę, a także kilkanaście fragmentów brunatnego, prawie czarnego rogowca³, który w postaci tłuczni stanowi charakterystyczną domieszkę masy ceramicz-

Ryc. 4. Bachórz, stan. 16. Rzut poziomy obiektu 21 po usunięciu ziemi ornej. Fot. K. Pollesch.

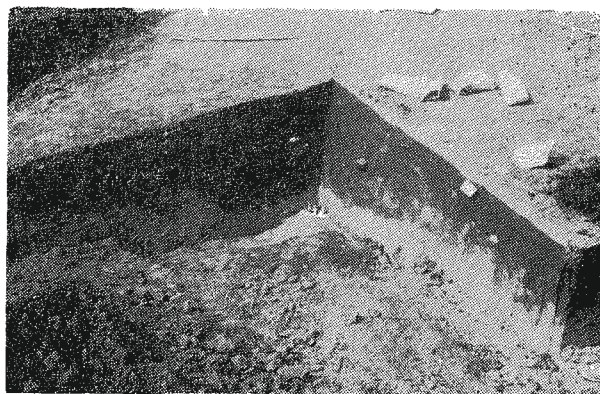
nej grupy tarnobrzeskiej nad środkowym Sanem.

Natrafiono na dalszych kilka skorup grafitowych celtyckich. Wystąpiły one w rozproszeniu na całej powierzchni badanego terenu, lecz bez powiązania z obiektami. Jednym z najważniejszych problemów badawczych stanowiska jest więc w dalszym ciągu ustalenie kontekstu kulturowego, w jakim występują materiały celtyckie: a więc jako „czyste” zespoły, jako domieszka do środowiska grupy tarnobrzeskiej (ze stanowiska 16 pochodzą bardzo późne zabytki tej grupy), bądź jako zjawisko związane z materiałami datowanymi na wczesny okres wpływów rzymskich⁴.

Odnotowano dalsze źródła do rekonstruowania przeszłości terenu Bachorza w okresie wpływów rzymskich. Należy podkreślić, że w dalszym ciągu nie stwierdzono na stanowisku 16 żadnych materiałów z późnego okresu wpływów rzymskich; wszelkie (dość obfite) pozostałości osadnictwa odnoszą się do okresu

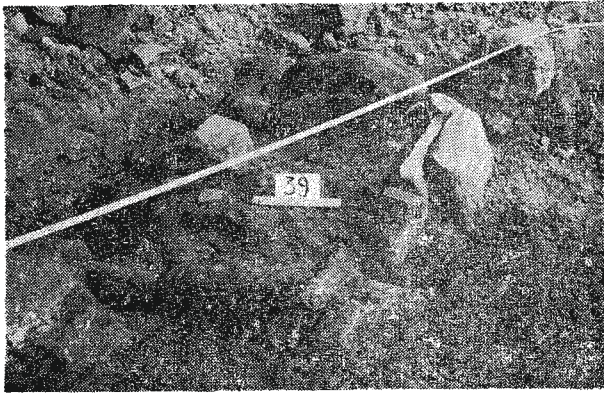
wczesnorzymskiego. Zakończono podjętą w 1972 r. eksplorację chaty 7 oraz rozkopano chaty 26 i 34. Łącznie znamy więc z omawianego stanowiska trzy ziemianki wczesnorzymskie. Obiekty 7 i 34, położone obok siebie przy krawędzi terasy ponad doliną zalewową Sanu, były poważnie zniszczone przez rów strzelecki z czasów ostatniej wojny. Chaty były dość mocno wgłębione (ob. 7 — do ok. 80 cm, ob. 34 — do ok. 125 cm), ich wymiary poziome miały prawdopodobnie wartość analogiczną (długość 5,5 m i szerokość ok. 4 m; w obiekcie 34 zachowana szerokość nieco przekraczała 3 m).

W obydwu wypadkach stwierdzono ślady dołów posłupowych. Chata 26 składała się z jamy zlokalizowanej bezpośrednio przy krawędzi E cypla oraz nieco wysuniętego poza zarys jamy owalnego paleniska wyraźnie ciemniej zabarwionego. Wymiary obiektu wynosiły

Ryc. 5. Bachórz, stan. 16. Obiekt 27 B w trakcie eksploracji. Fot. autor.

280×180 cm, głębokość ok. 120 cm. Przy ścianie z paleniskiem odsłonięto 5 dołów posłupowych. Z wypełniska chat 7, 26 i 34 pochodzi znaczna ilość ceramiki głównie „kuchennej”, choć znalaziono też fragmenty naczyń „stołowych”. Wydobyto także dużo kości zwierzęcych. Z wczesnym okresem wpływów rzymskich wiąże się prawdopodobnie pozostałość chaty naziemnej (obiekt 30), o mało czytelnym rzucie zbliżonym do kwadratu z zaokrąglonymi rogami, o wymiarach 4×4 m, z kamiennym paleniskiem w narożniku NE. Nie stwierdzono tutaj śladów jam posłupowych. Jama sięgała do głębokości ok. 60 cm (a więc nie przekraczała spągu podglebia), a jej wypełnisko było silnie przeryte przez drobne zwierzęta ziemne. Wobec znalezienia w wypełnisku również skorup wczesnośredniowiecznych (prawdopodobnie zawleczonych) należy rzymską metrykę jamy traktować z ostrożnością. Dość podobny (jak obiekt 30) charakter posiadał obiekt 32, zalegający przy krawędzi terasy Sanu w pobli-

Ryc. 6. Bachórz, stan, 16, obiekt 39. Kamienny piec w trakcie eksploracji. Fot. autor.

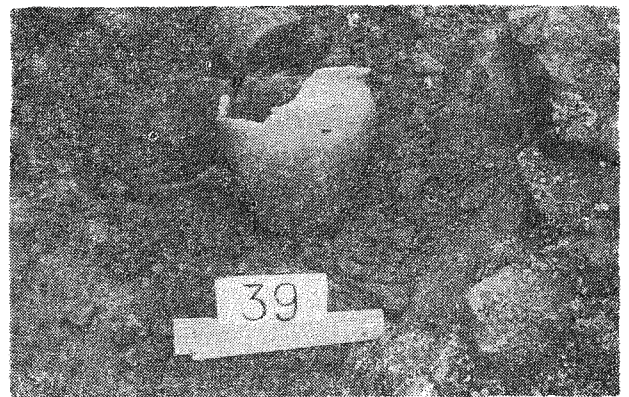
zu chaty 34. Niestety zarysu jamy 32 nie udało się odczytać ze względu na znaczne zniszczenie warstwy kulturowej w tym miejscu i obiekt wyróżniono jako skupisko ceramiki wczesnorzymskiej. Zachowane w sporym fragmencie tulipanowate naczynie ze skupiska 32 ma cechy obce kręgowi kultury przeworskiej (lipickie?). Należy podkreślić, że osada przeworska w Bachórze jest stosunkowo rzadkim przykładem wczesnorzymskiego osiedla na terenie Karpat⁵.

Na czoło osiągniętych rezultatów w zakresie wczesnego średniowiecza wysuwa się odkrycie obiektu 39. Była to chata mieszkalna w przybliżeniu kwadratowa o boku ok. 4 m, której dno przebiegało na głęb. 65—70 cm. W narożniku NE znajdowała się destrukcja pieca kamiennego. Składał się on z prostokątnego paleniska o wewnętrznych wymiarach ok. 80×45 cm, otoczonego blokami kamiennymi (zapewne wylamanymi z piaskowcowych „progów” w korycie Sanu) oraz ze znacznej liczby kamieni tworzących ruinę ścian i sklepienia pieca. Z obiektem 39 łączyły się dwa owalne w rzucie poziomym (90×80 cm) wgłębienia zalegające w części S chaty i sięgające do głęb. 80—85 cm. Kilka odkrytych w sąsiedztwie dołów postłupowych najpewniej nie należało do jamy 39. Materiał zabytkowy, na który składała się głównie ceramika (poza tym nieco kości zwierzęcych), skupiał się przede wszystkim w obrębie destrukcji pieca, zwłaszcza zaś w zwalisku jego ściany W. Znaleziono tam m. in. całe naczynie oraz sporą liczbę den i partii przydennych z innych naczyń.

Drugie zachowane w całości wystąpiło przy ścianie W obiektu. Materiał zebrany w obiekcie 39 stanowi wyjątkowo jednorodny pod względem chronologicznym zespół zabytkowy. Wyraża się to w prymitywnej technice wykonania naczyń (lepione, brak obtaczanych), archaicznej formie i braku ornamentacji, a także

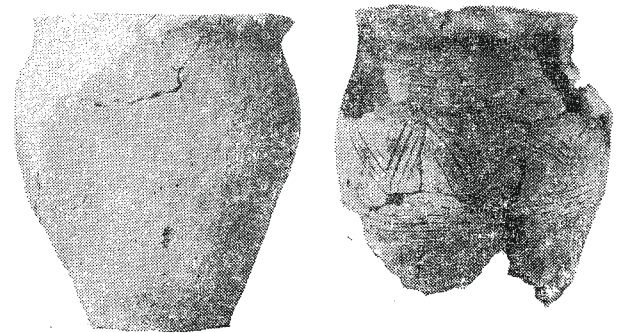
w bezpośredniej analogii kształtu obiektu 39 do chat z najwcześniejszej fazy wczesnego średniowiecza odkrytych głównie poza terenem Polski⁶. Naczynie 2 reprezentuje klasyczny okaz ceramiki tzw. typu praskiego (lub raczej jego odmiany, jaką jest typ Korczak), stosunkowo rzadko występujący w tej postaci na ziemiach polskich. Naczynie 1 może zostać włączone do typu ceramiki „praskopodobnej”. Egzotycznym wtrętem w zespole jest skorupa obtaczana z żeberkiem pod krawędzią, pochodzącą prawdopodobnie z naczyń obcego kręgowi garncarstwa słowiańskiego (amfora?), lub też nawiązująca do form typu Bonikowo-Bruszczewo. W świetle dotychczasowej wiedzy o początkach słowiańskiego wczesnego średniowiecza należy obiekt 39 z Bachórze datować na VI w.

Podobny odcinek chronologiczny, może nieco późniejszy, reprezentuje obiekt 12. Składał

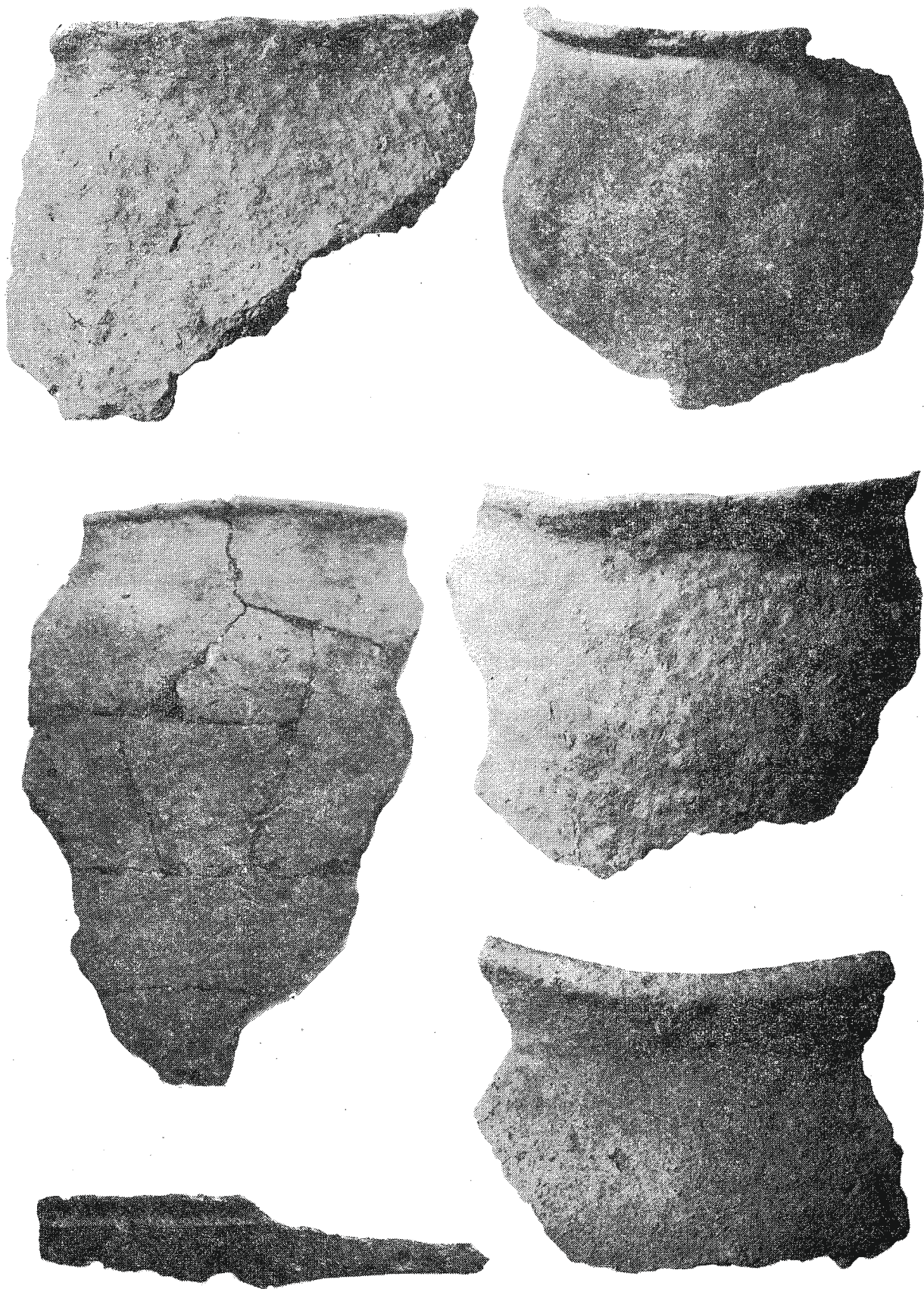

Ryc. 7. Bachórz, stan, 16, obiekt 39. Skupisko ceramiki w rejonie destrukcji pieca kamiennego. Na pierwszym planie naczynie 1. Fot. autor.

się on z ciemnobrunatnej jamy o wymiarach ok. 200×150 cm i głębokości do 70 cm oraz przylegającego do końca N jamy kamiennego pieca; długość całego obiektu wynosiła 320 cm. Piec, o wymiarach paleniska 80×40 cm i konstrukcji całkowicie identycznej z urządzeniem

Ryc. 8. Bachórz, stan, 16. Naczynie 1 z obiektu 39 (po lewej) i naczynie z obiektu 8 (po prawej). Uwaga! różna skala zmniejszenia. Fot. K. Pollesch.

Ryc. 9. Bachórz, stan. 16. Wybrane fragmenty ceramiki wczesnośredniowiecznej (głównie starsza faza) oraz nóż żelazny. Uwaga! różna skala zmniejszenia. Fot. K. Pollesch.

w obiekcie 39, był otwarty do wnętrza jamy; u jego wylotu zalegała gruba warstwa polepy. W wypełnisku jamy oraz w obrębie destrukcji pieca wystąpiła spora ilość skorup z naczyń o wczesnym charakterze, m. in. „praskopodobnych”. Dużą część ułamków ceramiki odkryto w skupiskach pochodzących z pojedynczych naczyń. Pewna część naczyń może być datowana na późniejszy nieco okres niż faza praska. W interpretacji obiektu 12 można zakładać jego dwufazowość: ze starszego obiektu mieszkalnego (którego ślady uległy w podglebiu całkowitemu zatarciu) analogicznego do obiektu 39, zachował się piec kamienny; w młodszej fazie powstała nieduża jama związana z wtórnym użytkowaniem pieca.

Do najbardziej charakterystycznych dla stanowiska 16 jam wczesnośredniowiecznych należą, nazwane tak ze względu na swą formę, obiekty wannowate. Wiązą się one z odcinkiem czasowym zamkniętym w granicach VII?—VIII—IX w. Mają kształt prostokąta o silnie zaokrąglonych rogach i wymiary $300\text{—}430 \times 140\text{—}200$ cm oraz głębokość $65\text{—}80$ cm. Treść jam posiada zwykle intensywnie czarne zabarwienie i występują w niej liczne przepalane kamienie, węgle drzewne, ceramika i kości zwierzęce. W latach 1973—1974 rozpoznano obiekt 4 ($430 \times 180 \times 75\text{—}80$ cm, z okrągłym glinianym piecem w narożniku NW), 9 ($360 \times 140 \times 75$ cm), 17 ($340 \times 140 \times 65$ cm), 19 (nieprzekopany jeszcze w całości; odsłonięta długość $420 \times 200 \times 65$ cm), 24 A (głębszy, umieszczony bezpośrednio przy krawędzi E cypla; zachowana długość $140 \times 140 \times 110$ cm), 27 A ($340 \times 200 \times 75$ cm), 38 ($430 \times 200 \times 65$ cm). Zwraca uwagę orientacja jam wannowatnych: są one usytuowane wzdłuż osi N—S (ob. ob. 4, 17), lub też E—W (zwykle z odchyleniem NE—SW — ob. ob. 3, 9, 19, 24 A, 38). Wydaje się, że najstuszniesze obecnie byłoby uznanie obiektów wannowatych za resztki gliniano-kamiennych (a niekiedy — ob. 4 — glinianych) pieców kuchennych wraz z jamami przypieczowymi. Mogły być one związane z naziemnymi lub słabo wgłębionymi chatami mieszkalnymi, których ślady są już nieuchwytnie, albo też mogły stanowić wolno stojące urządzenia kuchenne. Najwcześniejszym prototypem jam wannowatych byłby w pewnym sensie obiekt 12⁷.

Pokrewieństwo formalne z omówioną wyżej grupą obiektów wykazuje jama 28 (b. długa, o lekko łukowatym kształcie — $520 \times 160 \times 85\text{—}90$ cm) oraz dwa nieco większe obiekty (ob. 21 — $400 \times 230 \times 70$ cm, z rodzajem wejścia — przedsionka oraz ob. 27 B — $400 \times 250 \times 115$ cm, z wgłębioną partią centralną — piwniczką), które mogą być interpretowane jako pozostałości jam mieszkalnych.

Częściowo ponad wczesnorzymską jamą 34 zalegał przy samej krawędzi cypla od strony doliny zalewowej obiekt 36 (ok. 500×330) zachowana szerokość ($\times 60\text{—}65$ cm). Jego dno przebiegało dość płytko, nie sięgając poniżej podglebia; rów strzelecki zniszczył poza tym fragment obiektu. Obydwa względy utrudniają wyjaśnienie przeznaczenia jamy. W jej obrębie wyróżniono kilka skupisk kamieni i wielkiej ilości polepy; ponadto znaleziono znaczną liczbę ułamków ceramiki, często wtórnie przepalonych. Obok prawdopodobieństwa mieszkalnego wykorzystania obiektu można zakładać funkcjonowanie w tym miejscu urządzeń produkcyjnych.

Owalny w rzucie poziomym obiekt 15 ($170 \times 160 \times 45$ cm) i kolisty 16 ($120 \times 120 \times 45$ cm), z wkładkami bruku kamiennego, były zapewne płytkimi paleniskami, być może należącymi do budowli naziemnych.

Resztki jam osadowych niewiadomego przeznaczenia reprezentują owalne obiekty 25 ($220 \times 160 \times 80$ cm, ze sporą liczbą kamieni w wypełnisku), 29 ($220 \times 180 \times 65$ cm) i 35 ($145 \times 120 \times 55$ cm). Brak bardziej charakterystycznych cech nie pozwala na wysuwanie hipotez odnośnie roli obiektów 13, 14, 20 i 22. Z obiektu 31 zachował się nieznaczny fragment.

Inwentarz wczesnośredniowiecznych zabytków ruchomych poza ceramiką, polepą i kośćmi zwierzęcymi jest dość skromny i obejmuje dwa przęśliki gliniane (ob. ob. 21 i 27 B), duży nóż żelazny (ob. 27 A), kilka mniejszych noży żelaznych (ob. 25 i luźne), dwa fragmenty półkosków (ob. 27 B i luźno znaleziony), hakowaty przedmiot żelazny (ob. 38), fragment kabłąka zauszniczy (?) (luźno znaleziony) i inne.

Uzyskane dotychczas materiały wczesnośredniowieczne (ceramika) pozwalają datować osadnictwo z tego okresu na stanowisku 16 na VI—X w. Ślady późniejszych wkopów pochodzą dopiero z XX w. (rowy strzeleckie).

PRZYPISY

¹ J. Kotlarczyk, M. Parczewski, K. Pękala, *Odkrycie osady wczesnośredniowiecznej w Bachórze, pow. Brzozów, stanowisko 16*, „Acta Ar-

chaeologica Carpathica, t. XIV, Kraków 1974, s. 135—145; M. Parczewski, *Osada wielokulturowa w Bachórze, pow. Brzozów, stanowisko 16*, „Materiały

i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego za lata 1970—1972”, Rzeszów 1975, s. 76—90; por. też „Informator Archeologiczny 1972”, Warszawa 1973, s. 20—21; Informator Archeologiczny 1973”, Warszawa 1974, s. 165—166; Informator Archeologiczny 1974”, Warszawa 1975, s. 153.

² Surowiec został wstępnie rozpoznany przez doc. dra J. Kotlarczyka.

³ Rozpoznanie rogowca również zawdzięczam doc. drowi J. Kotlarczykowi. Na marginesie należy zaznaczyć, że strefa użytkowania tego surowca w charakterze domieszki do masy ceramicznej sięga dość daleko w głąb Karpat Wschodnich (na podstawie ostatnich obserwacji doc. dra M. Gedla).

⁴ Por. Z. Woźniak, *W kwestii pobytu Celtów w Karpatach zachodnich*, „Acta Archaeologica Carpathica”, t. VIII, Kraków 1966, s. 65—82.

⁵ T. Dąbrowska, *Wschodnia granica kultury przeworskiej w późnym okresie lateńskim i wcze-*

snym okresie rzymskim, „Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne”, t. II, Warszawa 1973, s. 127—253, zwłaszcza mapy I, IV i V.

⁶ P. Donat, *Zur Nordausbreitung der slawischen Grubenhäuser*, „Zeitschrift für Archäologie”, 4, 1970, s. 250—269; W. D. Baran, *Ranni słowian między Dniestrom i Pripjattju*, Kijów 1972; I. P. Rusanowa, *Sławjanskije driewnosti VI—IX ww. między Dnieprom i Zapadnym Bugom*, „Archieologija SSSR. Swod archiologiczeskich istocznikow” wyp. E1—25, Moskwa 1973, tam dawniejsza literatura. Komunikat o odkryciu obiektu 39 w Bachórze został wygłoszony na międzynarodowym seminarium nt. „Starosłowiańskie osadnictwo w Nowej Hucie-Krakowie na tle aktualnych badań nad „praską” prowincją kulturową” w Krakowie w październiku 1974 r.

⁷ Wg uprzejmej informacji prof. dra V. Budinskiego-Krički analogiczne obiekty wannowate zostały ostatnio odkryte na wschodniej Słowacji.